anderen hoofde bij een stelsel van sociale zekerheid is aangesloten.

In een dergelijk geval kunnen de in de wettelijke regeling van een Lid-Staat voor de aansluiting bij het stelsel van sociale zekerheid neergelegde woonplaatsvoorwaarden worden gesteld, aangezien de verordening geen enkele bepaling bevat die het rechtstreeks dan wel door overeenkomstige toepassing mogelijk zou maken, een dergelijk woonplaatsvereiste terzijde te stellen.

2. De vraag of iemand moet worden geacht verplicht verzekerd te zijn, doordat hij een uitkering ontvangt in verband met de beëindiging van zijn laatste dienstbetrekking, wanneer hij zijn werkzaamheden voorgoed heeft gestaakt en in een andere Lid-Staat is gaan wonen, alwaar hij geen beroepswerkzaamheden verricht noch uit anderen hoofde bij een stelsel van sociale zekerheid is aangesloten, hangt af van de aansluitingsvoorwaarden van het desbetreffende sociale-zekerheidsstelsel en dus van de toepasselijke nationale wetgeving.

RAPPORT TER TERECHTZITTING
in zaak C-245/88 *

I — De feiten en de schriftelijke behandeling

H. C. M. Daalmeijer, geboren op 5 oktober 1917, heeft de Nederlandse nationaliteit. Hij is gehuwd met G. A. Boer, geboren op 26 maart 1918, eveneens van Nederlandse nationaliteit. Daalmeijer heeft eerst in Nederland gewerkt en laatstelijk van augustus 1969 tot 1 mei 1974 in Belgrado, als ambtenaar van het Nederlandse Ministerie van Defensie. Met ingang van laatstgenoemde datum ging hij met vervroegd pensioen en werd hem een uitkering krachtens de Uitkeringswet gewezen militairen toegekend. Blijkens het verwijzingsbevel woont hij sinds 1 mei 1974 met zijn echtgenote in Frankrijk en heeft hij noch zijn echtgenote sedertdien als werknemer of zelfstandige gewerkt.

Op 5 oktober 1982 werd hij 65 jaar en kreeg hij recht op een ouderdomspensioen krachtens de Algemene Ouderdomswet (hierna: AOW). Bij beslissing van 23 maart 1983 paste de Sociale Verzekeringsbank (hierna: SVB) op dit pensioen een korting toe voor de periodes gedurende welke Daalmeijer en zijn echtgenote werden geacht niet verzekerd te zijn geweest (respectievelijk 8 en 15 jaar).

Bij uitspraak van 23 september 1986 vernietigde de Raad van Beroep te Amsterdam deze beslissing van de SVB, aangezien hij de korting die op Daalmeijers pensioen was toegepast in verband met de positie van diens echtgenote, onjuist achtte. Daalmeijer

* Procestaal: Nederlands.

stelde tegen deze uitspraak beroep in bij de Centrale Raad van Beroep (hierna: de Centrale Raad).

Blijkens het verwijzingsbevel vraagt de Centrale Raad zich op grond van de ter terechtzitting onderzochte feiten af, of een onderdaan van een Lid-Staat, uitsluitend door te gaan wonen in een andere Lid-Staat, de in artikel 51 EEG-Verdrag neergelegde waarborgen voor migrerende werknemers verliest, welke waarborgen hij niet zou hebben verloren, wanneer hij was blijven wonen in de Lid-Staat waarvan hij de nationaliteit bezit. De Centrale Raad meende bovendien de aandacht te moeten vestigen op de mogelijke consequenties voor deze zaak van het arrest van 12 juni 1986 (zaak 302/84, Ten Holder, Jurispr. 1986, blz. 1821); hij vraagt zich met name af, of dit arrest aldus moest worden uitgelegd, dat het geldt voor langlopende uitkeringen en voor uitkeringen zoals die welke belanghebbende genoot. In dat arrest verklaarde het Hof voor recht:

„Artikel 13, lid 2, sub a, van verordening nr. 1408/71 moet aldus worden uitgelegd, dat een werknemer die zijn werkzaamheden op het grondgebied van een Lid-Staat beëindigt en niet gaat werken op het grondgebied van een andere Lid-Staat, onderworpen blijft aan de wetgeving van de Lid-Staat waar hij laatstelijk werkzaam was, ongeacht de tijd die sedert de beëindiging van die werkzaamheden en van het dienstverband is verstreken."

Artikel 13, leden 1 en 2, sub d, van verordening (EEG) nr. 1408/71 bepaalt:

„1) Onder voorbehoud van artikel 14 quater zijn degenen op wie deze verordening van toepassing is, slechts aan de wetgeving van één enkele Lid-Staat onderworpen. De toe te passen wetgeving wordt overeenkomstig de bepalingen van deze titel vastgesteld.

2) Onder voorbehoud van de artikelen 14 tot en met 17:

(...)

d) is op ambtenaren en met hen gelijkgestelden, de wetgeving van toepassing van de Lid-Staat waaronder de dienst waarbij zij werkzaam zijn, ressorteert."

Ten slotte heeft de Centrale Raad eveneens gelet op het arrest van 24 september 1987, in het bijzonder op rechtsoverweging 17 (zaak 43/86, De Rijke, Jurispr. 1987, blz. 3611), dat betrekking had op de mogelijkheid voor een Nederlands onderdaan om zich bij vertrek naar het buitenland — dus bij het beëindigen van de verplichte AOW-verzekering — vrijwillig voor de AOW te verzekeren.

Gezien het vorenstaande besloot de Centrale Raad het Hof de volgende prejudiciële vragen te stellen:

„1) Is op een (gewezen) ambtenaar krachtens artikel 13, tweede lid, onder d, van de EEG-Verordening nr. 1408/71, de wetgeving van toepassing van de Lid-Staat waaronder de dienst ressor-

teert waarbij hij laatstelijk werkzaam was, zelfs indien hij en zijn echtgenote zijn gaan wonen op het grondgebied van een andere Lid-Staat dan zojuist bedoeld, op welk grondgebied geen van hen — reële en daadwerkelijke — werkzaamheden heeft uitgeoefend als bedoeld in genoemd artikel 13, tweede lid, en waar zij ook niet anderszins ingevolge deze bepaling aan de wetgeving van die andere Lid-Staat zijn onderworpen?

2) Indien de eerste vraag bevestigend wordt beantwoord, kunnen dan wooneisen als bedoeld in artikel 6, eerste lid, aanhef en onder a, van de AOW aan betrokkene worden tegengeworpen voor het tijdvak gedurende hetwelk hij (met zijn echtgenote) in een andere Lid-Staat heeft gewoond dan de Lid-Staat waaronder de dienst ressorteert waarbij hij laatstelijk werkzaam was, in welke Lid-Staat hij gedurende die laatstelijk verrichte werkzaamheden nationaalrechtelijk bezien geacht kon worden te zijn blijven wonen?

3) Mocht de eerste vraag ontkennend worden beantwoord en/of de tweede vraag bevestigend, hoe luidt dan het antwoord ingeval de in vraag 1 bedoelde betrokkene, gedurende de periode dat hij op het grondgebied van een andere Lid-Staat dan Nederland woonde, van Nederlandse zijde een uitkering genoot in verband met de beëindiging van zijn laatste dienstbetrekking hier te lande (welke uitkering overigens nationaalrechtelijk bezien niet leidde tot verzekering ingevolge de AOW)?"

Het verwijzingsbevel is op 2 september 1988 ingeschreven ter griffie van het Hof.

Krachtens artikel 20 van 's Hofs Statuut-EEG zijn schriftelijke opmerkingen ingediend door H. C. M. Daalmeijer; de SVB, vertegenwoordigd door B. H. ter Kuile en E. H. Pijnacker Hordijk, advocaten te 's-Gravenhage en te Brussel; de Commissie van de Europese Gemeenschappen, vertegenwoordigd door R. Barents, lid van haar juridische dienst, als gemachtigde; de Nederlandse regering, vertegenwoordigd door E. F. Jacobs, secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse zaken, en de Deense regering, vertegenwoordigd door J. Molde, juridisch adviseur bij het Ministerie van Buitenlandse zaken.

Het Hof heeft, op rapport van de rechter-rapporteur en gehoord de advocaat-generaal, besloten zonder instructie tot de mondelinge behandeling over te gaan en de zaak naar de Derde kamer te verwijzen.

Na de terechtzitting op 27 september 1989 en de conclusie van de advocaat-generaal, genomen op 7 november daaraanvolgend, was de Derde kamer van oordeel, dat er aanleiding bestond voor toepassing van artikel 95, lid 4, van het Reglement voor de procesvoering.

Op 6 maart 1990 heeft de Derde kamer besloten de zaak naar het voltallige Hof te verwijzen.

Bij beschikking van 14 maart daaraanvolgend heeft het Hof, de advocaat-generaal gehoord, besloten de mondelinge behandeling te heropenen.

II — De toepasselijke Nederlandse wetgeving

Ten tijde van de bestreden beslissing voorzag de AOW niet in een zelfstandig recht op pensioen voor gehuwde vrouwen. Gehuwde mannen konden daarentegen aanspraak maken op een gehuwdenpensioen, waarin de door hun echtgenote vervulde tijdvakken van verzekering waren verdisconteerd.

Degenen die ingevolge de AOW verzekerd zijn geweest, kunnen na het bereiken van de leeftijd van 65 jaar aanspraak maken op een ouderdomspensioen (artikel 7). Volgens artikel 6, lid 1, is

„verzekerd overeenkomstig de bepalingen van deze wet (...) degene, die de leeftijd van 15 jaar, doch nog niet die van 65 jaar heeft bereikt, indien hij:

a) ingezetene is;

b) geen ingezetene is, doch ter zake van binnen het Rijk in dienstbetrekking verrichte arbeid aan de loonbelasting is onderworpen."

De AOW kent fictieve tijdvakken van verzekering voor de periode vóór 1 januari 1957, en volgens artikel 13 wordt op het pensioenbedrag voor de gehuwde man een korting van 1% toegepast voor elk kalenderjaar waarin elk van de echtgenoten niet verzekerd is geweest.

Ten slotte was ten tijde van de laatste dienstbetrekking op Daalmeijer artikel 3, lid 4, AOW van toepassing, toen luidende:

„De buiten het Rijk verblijf houdende Nederlander die in dienstbetrekking staat tot een Nederlandse publiekrechtelijke rechtspersoon, alsmede zijn echtgenote en de kinderen voor wie hij ingevolge de Algemene Kinderbijslagwet recht op kinderbijslag heeft worden geacht binnen het Rijk te wonen."

III — Samenvatting van de bij het Hof ingediende schriftelijke opmerkingen

Daalmeijer merkt op, dat het Ministerie van Defensie hem als Nederlands ingezetene heeft beschouwd, wat blijkt uit het feit dat in de periode tussen 1974 en 1982 AOW-premies op zijn pensioen zijn ingehouden. Hij meent daarom, dat de opmerking in de derde vraag van de Centrale Raad, dat een Nederlandse uitkering in verband met de beëindiging van zijn laatste dienstbetrekking in Nederland voor betrokkene „overigens nationaalrechtelijk bezien niet leidde tot verzekering ingevolge de AOW", onjuist is.

Hij verklaart, dat hij pas toen hij om een uittreksel uit het bevolkingsregister van Wassenaar vroeg, had bemerkt dat deze gemeente hem na zijn vertrek naar Joegoslavië in 1969 had uitgeschreven. De gemeente schreef hem echter weer in, aangezien hij van 1953 tot 1974 en daarna tot 1983 in Wassenaar een huurwoning had. Volgens hem hebben zijn echtgenote en hij Wasse-

naar als woonplaats, wat blijkt uit zijn huidige paspoort en ook uit het feit dat het Ministerie van Defensie AOW-premies op zijn pensioen heeft ingehouden.

De SVB en de overige partijen hebben over elke vraag van de Centrale Raad opmerkingen ingediend; deze opmerkingen zullen in de volgorde van de vragen worden weergegeven.

De eerste vraag

Volgens de *SVB* wenst de verwijzende rechter een uitspraak van het Hof over de vraag, of het gemeenschapsrecht aanwijzingsregels bevat voor de op voormalige werknemers en ambtenaren toe te passen sociale-verzekeringswetgeving van de Lid-Staten.

Dienaangaande meent de SVB, dat de bepalingen van titel II van verordening nr. 1408/71, die de gemeenschapsrechtelijke conflictregels op het gebied van de sociale verzekeringen aangeven, niet van toepassing zijn op voormalige werknemers. In deze bepalingen wordt als conflictregel voor de vaststelling van de op migrerende werknemers toepasselijke wetgeving het principe van de „lex loci laboris" gehuldigd. Artikel 13, lid 1, van verordening nr. 1408/71 bepaalt, dat degenen op wie deze verordening van toepassing is, slechts aan de wetgeving van een enkele Lid-Staat zijn onderworpen en dat de toe te passen wetgeving overeenkomstig de bepalingen van titel II wordt vastgesteld. Bij nader onderzoek van de strekking en de bewoordingen van deze bepalingen blijkt duidelijk, dat zij enkel zien op degenen die al dan niet werkzaamheden in loondienst uitoefenen. Toepassing van het principe van de lex loci laboris op de beroepsbevolking ligt ook voor de hand; de sociale-verzekeringsstelsels van de Lid-Staten koppelen de aansluiting bij het verzekeringsstelsel gewoonlijk immers aan het uitoefenen van een dienstbetrekking in de betrokken Lid-Staat. Uitkeringsrechten en premieplicht zijn gewoonlijk immers gerelateerd aan het verdiende arbeidsinkomen. Indien het principe van de lex loci laboris niet als conflictregel zou worden toegepast, zou de grensoverschrijdende werknemer het risico lopen zowel in zijn woon- als in zijn werkland buiten de sociale verzekeringen te vallen.

Met betrekking tot de gevolgen van 's Hofs arrest van 12 juni 1986 voor het onderhavige geval erkent de SVB, dat dit arrest een lacune in titel II van verordening nr. 1408/71 betreffende de situatie van voormalige werknemers heilzaam heeft opgevuld. Niettemin is dit arrest geformuleerd in termen die de reikwijdte van de onderwerpelijke categorie gevallen aanmerkelijk te buiten gaan. In die zaak, waarin het erom ging welke wetgeving moest worden toegepast op een werknemer die zijn werkzaamheden in de Bondsrepubliek Duitsland tijdelijk wegens ziekte had beëindigd, deswege een Duits ziekengeld ontving en zich weer in Nederland vestigde, oordeelde het Hof via extensieve interpretatie van artikel 13, lid 2, sub a, van verordening nr. 1408/71, dat de betrokkene onderworpen blijft aan de wetgeving van de Lid-Staat waar hij laatstelijk werkzaam is geweest.

Dit was een begrijpelijke oplossing, omdat het recht op de — in beginsel tijdelijke — uitkering van iemand die zijn werkzaamheden onderbreekt wegens, bij voorbeeld, ziekte, zwangerschap of werkloosheid,

rechtstreeks zal zijn gerelateerd aan de laatstelijk verrichte werkzaamheden. Bovendien zou het in dergelijke gevallen loslaten van de lex loci laboris-regel betekenen, dat de migrerend werknemer die zich bij een tijdelijke onderbreking van zijn werkzaamheden in een andere Lid-Staat vestigt, aan de wetgeving van die andere Lid-Staat werd onderworpen. Dan zou ook de werknemer die woont in een andere Lid-Staat dan waarin hij werkzaam is, bij iedere onderbreking van zijn beroepswerkzaamheden wegens ziekte in beginsel niet meer in zijn werkland verzekerd zijn. Dit zou voor de betrokken werknemer een nadeel betekenen, dat neerkomt op een belemmering van het vrije verkeer van werknemers.

Wanneer het, zoals in casu, gaat om een werknemer die in het geheel geen werkzaamheden meer verricht, zou de toepassing van het arrest Ten Holder echter tot ongewenste gevolgen leiden. In de eerste plaats zou het beginsel van het vrije verkeer van werknemers worden aangetast en in de tweede plaats zouden er voor de Lid-Staten onrechtvaardige gevolgen uit voortvloeien.

Het beginsel van het vrije verkeer van werknemers dient zich uit te strekken tot „remigrerende" voormalige werknemers, dat wil zeggen tot werknemers die, na beëindiging van hun actieve loopbaan buiten de Lid-Staat van oorsprong, in de Lid-Staat van oorsprong blijven wonen dan wel zich daar opnieuw vestigen. Wanneer deze categorie voormalige werknemers ingevolge het arrest Ten Holder aansluiting bij het sociaal-verzekeringsstelsel van de Lid-Staat van oorsprong werd onthouden, zou dit hen in een ongunstiger positie brengen dan waarin zij zouden hebben verkeerd, indien zij niet buiten de Lid-Staat van oorsprong werkzaam waren geweest. Waar de belangen van „remigrerende" voormalige werknemers haaks staan op die van emigrerende voormalige werknemers zoals Daalmeijer, dienen op grond van het beginsel van het vrije verkeer van werknemers de belangen van eerstgenoemde categorie te prevaleren.

Over de gevolgen voor de Lid-Staten van de toepassing van het arrest Ten Holder in het onderhavige geval, stelt de SVB het volgende: Lid-Staten met een stelsel van volksverzekeringen zouden dan genoodzaakt zijn om deze verzekeringen ten goede te laten komen aan een ieder die zijn loopbaan in die Lid-Staat afsluit, ook indien de betrokkene nadien geen enkele band van wonen meer met die Lid-Staat heeft. Aangezien de premieplicht uit hoofde van volksverzekeringen gewoonlijk is gebaseerd op het binnenlands belastbaar inkomen van de verzekerde in de betrokken Lid-Staat, zou de emigrerende voormalige werknemer aldus verzekerd blijven in de Lid-Staat waar hij laatstelijk heeft gewerkt, veelal zonder ter zake aan die Lid-Staat premies te hoeven afdragen over zijn — in de regel in zijn woonland belastbaar — inkomen. Dit zou misbruik in de hand werken in die zin, dat bij werknemers de neiging zou kunnen ontstaan om zich aan het eind van hun loopbaan korte tijd te begeven op de arbeidsmarkt van een Lid-Staat met een volksverzekeringsstelsel, ten einde nadien ongehinderd te kunnen profiteren van de voordelen van dat stelsel, zonder overigens ook maar enige band met die Lid-Staat te hebben en zonder daarvoor premies te hoeven betalen over het inkomen in het woonland.

De SVB geeft dan ook in overweging, de eerste vraag ontkennend te beantwoorden.

Ook de *Commissie* meent, dat werknemers, zelfstandigen en ambtenaren die niet meer actief zijn, niet onder de werkingssfeer van

titel II van verordening nr. 1408/71 vallen. De bepalingen van deze titel zijn gebaseerd op het beginsel van de lex loci laboris en zijn geschreven voor actieve werknemers, die in een andere Lid-Staat werken dan de Lid-Staat waar zij vandaan komen of woonachtig zijn. Het is alleszins logisch om werknemers die een uitkering wegens ziekte ontvangen, met hen gelijk te stellen, zoals het Hof in het arrest Ten Holder heeft gedaan.

In dit verband moet worden gewezen op de — ook door de SVB genoemde — negatieve gevolgen voor het vrije verkeer van werknemers en voor de Lid-Staten, die door toepassing van artikel 13, lid 2, van verordening nr. 1408/71 op niet meer actieve werknemers zouden ontstaan.

Het antwoord op de eerste vraag dient dus ontkennend te luiden.

De *Nederlandse regering* merkt op, dat de aanwijzingsregels van titel II van verordening nr. 1408/71 uitsluitend van toepassing moeten worden geacht op degene die werknemer is in de zin van artikel 1, sub a, van deze verordening of die in maatschappelijke zin de status van werknemer heeft, omdat hij geacht kan worden deel uit te maken van de beroepsbevolking. Derhalve kan een voormalig ambtenaar die geen uitkering ontvangt en die na beëindiging van zijn dienstbetrekking geen werkzaamheden heeft verricht, niet worden geacht voor zijn levensonderhoud nog te zijn aangewezen op de arbeidsmarkt en aldus deel uit te maken van de beroepsbevolking. Betrokkene heeft derhalve in maatschappelijke zin niet de status van werknemer en valt mitsdien niet onder titel II van de verordening inzake de aanwijzingsregels voor de toepasselijke wetgeving.

De *Deense regering* wijst eveneens met klem op het belang van de verschillen in de wijze van financiering van de sociale-verzekeringsstelsels in de Lid-Staten. In de meeste Lid-Staten, waaronder Nederland, worden ouderdomspensioenen gefinancierd via bijdragen van de uitkeringsgerechtigden. In dat geval lijkt het redelijk, dat de uitkeringsgerechtigden in het algemeen een uitkering ontvangen naar verhouding van de betaalde bijdragen. In geval ouderdomspensioenen door de overheid uit de algemene middelen worden gefinancierd, zoals in Denemarken, lijkt het eveneens redelijk, dat de uitkeringsgerechtigde slechts een uitkering krijgt die afhankelijk is van de periode waarin hij, als ingezetene van het betrokken land, aan de financiering van het sociale-zekerheidsstelsel heeft kunnen bijdragen. Zou deze berekeningsmethode niet zijn toegestaan, dan zou een niet op bijdragen berustend stelsel niet meer zijn te handhaven.

In het arrest van 12 juni 1986 (reeds aangehaald) gaat het enkel om de keuze van de toepasselijke wetgeving, maar noch de aanwijzingsregels van artikel 13 van verordening nr. 1408/71, noch de daaraan door het Hof gegeven uitlegging kunnen een oplossing bieden voor de in deze zaak relevante kwestie, namelijk het bepalen van de inhoud van de wetgeving die volgens die regels moet worden toegepast.

De tweede vraag

De *SVB* meent, dat deze vraag geen beantwoording behoeft wanneer het Hof de eerste prejudiciële vraag ontkennend beant-

woordt. Haar opmerkingen over de tweede vraag dragen dus slechts een subsidiair karakter.

Haars inziens wenst de Centrale Raad in wezen te vernemen, of aan de conflictregels van titel II van verordening nr. 1408/71 „sterke werking" kan worden toegekend. Hoewel het Hof zich tot nu toe niet uitdrukkelijk over deze vraag heeft uitgesproken, zou het arrest van 23 september 1982 (zaak 276/81, Kuijpers, Jurispr. 1982, blz. 3027) toch kunnen duiden op de bereidheid een dergelijke „sterke werking" te aanvaarden. In dit arrest besliste het Hof, dat de conflictregels van titel II van verordening nr. 1408/71 in de weg staan aan toepassing van een conflictregel vervat in de door de communautaire regels toepasselijk verklaarde nationale wetgeving. Niet valt in te zien, waarom het standpunt van het Hof anders zou zijn, indien de territoriale afbakeningscriteria vervat in de wetgeving van een Lid-Staat, niet uitdrukkelijk verwijzen naar de wetgeving van andere Lid-Staten. Dergelijke criteria, die verband houden met de woonplaats van de betrokkene of van diens werkgever, hebben immers primair ten doel de territoriale werkingssfeer van de betrokken wetgeving af te bakenen, en hebben derhalve mede het karakter van een conflictregel.

De communautaire conflictregels zouden dan ook ieder nuttig effect verliezen, indien de toepasselijk verklaarde wetgeving op grond van eigen territoriale afbakeningscriteria de betrokken rechtssubjecten van verzekering zou uitsluiten. De „sterke werking" van de communautaire conflictregels impliceert echter niet, dat de Lid-Staat wiens wetgeving toepasselijk wordt verklaard, aan belanghebbenden niet langer andere aansluitingsvoorwaarden dan de eigen conflictregels en territoriale afbakeningscriteria zou mogen opleggen. Criteria zoals leeftijd en werknemerschap hebben niets met de onderlinge afbakening van de werkingssfeer van de rechtsstelsels van de Lid-Staten van doen en worden derhalve ook niet door de communautaire conflictregels geraakt. Dit wordt overigens bevestigd door de vaste rechtspraak van het Hof, volgens welke het aan de wettelijke regeling van de Lid-Staten is overgelaten, de voorwaarden vast te stellen waaronder het recht of de plicht tot aansluiting bij een stelsel van sociale zekerheid ontstaat.

Gelet op het voorgaande geeft de SVB het Hof in overweging, de tweede prejudiciële vraag — indien nodig — te beantwoorden in die zin, dat woonplaatsvereisten met het oog op de aansluiting bij de wetgeving van een Lid-Staat niet kunnen worden tegengeworpen aan degene op wie de betrokken wetgeving op grond van het bepaalde in titel II van verordening nr. 1408/71 toepasselijk moet worden geacht.

De *Commissie* is van mening, dat de tweede prejudiciële vraag enkel beantwoording behoeft wanneer het Hof de eerste vraag bevestigend beantwoordt.

Onder verwijzing naar het arrest van 23 september 1982 (reeds aangehaald) merkt zij op, dat de aanwijzingsregels van titel II van verordening nr. 1408/71 moeten voorkomen, dat er als gevolg van grensoverschrijdend verkeer tussen de Lid-Staten geen enkele wetgeving van toepassing zou zijn ofwel meer wetgevingen tegelijkertijd. De toepaselijkheid van een nationale wetgeving wordt door één uniform criterium bepaald. De aanwijzingsregels zouden geen enkele zin meer hebben, wanneer de Lid-Staten de vrijheid hadden om via territoriale

criteria in hun nationale wetgeving zelf de personele werkingssfeer van hun rechtsstelsel af te bakenen. De toepassing van deze aanwijzingsregels kan echter niet garanderen, dat migranten altijd zijn aangesloten bij een sociaal-zekerheidsstelsel. Wanneer de werknemer bij voorbeeld niet voldoet aan de in het toepasselijke rechtsstelsel gestelde eisen ten aanzien van leeftijd of ten aanzien van de hoogte van het verdiende loon, is hij niet verzekerd. Hetzelfde geldt wanneer hij niet voldoet aan andere voorwaarden die geen „territoriaal" aspect hebben.

Op grond van deze overwegingen meent de Commissie, dat de tweede vraag ontkennend moet worden beantwoord.

De *Nederlandse regering* voert eveneens aan, dat de aanwijzingsregels inzake de toe te passen wetgeving in verordening nr. 1408/71 moeten worden geacht de nationale territoriale criteria uit te schakelen. Blijkens de rechtspraak van het Hof moeten de maatregelen ter uitvoering van de artikelen 48 en 51 van het Verdrag evenwel niet alleen worden opgevat als te zijn bedoeld om te voorkomen, dat de migrerend werknemer met betrekking tot zijn sociale zekerheid in een nadeliger positie wordt gebracht, maar zijn zij tevens bestemd om de migrerende werknemer ten minste in een gelijke positie te brengen als bij uitsluitende toepassing van het nationale recht. Gezien deze doelstelling, kan de toepasselijkheid van titel II van de verordening niet afstuiten op nationale territoriale criteria die de migrerend werknemer in een ongunstiger positie zouden brengen.

Uit de rechtspraak van het Hof blijkt, dat de Lid-Staten de vrijheid hebben om de voorwaarden voor aansluiting bij het nationale sociale-verzekeringsstelsel zelf te bepalen. Een uitzondering hierop vormen echter de nationale territoriale criteria, die dienen ter afbakening van het eigen sociale-verzekeringsstelsel ten opzichte van andere sociale-verzekeringsstelsels.

Concluderend merkt de Nederlandse regering op, dat in casu de in artikel 6, lid 1, sub a, AOW gestelde wooneisen niet aan betrokkene kunnen worden tegengeworpen en dat de tweede vraag dus ontkennend moet worden beantwoord.

De *Deense regering* geeft het Hof in overweging, bij een bevestigend antwoord op de eerste vraag de tweede vraag van de Centrale Raad aldus te beantwoorden, dat een Lid-Staat bij de berekening van het bedrag van het ouderdomspensioen van een pensioengerechtigde die zich, na beëindiging van zijn werkzaamheden in die Lid-Staat, vestigt in een andere Lid-Staat alwaar hij geen beroepswerkzaamheden heeft uitgeoefend, geen rekening behoeft te houden met de tijd die de betrokkene in die andere Lid-Staat heeft gewoond. Dit geldt vooral, wanneer het gaat om een pensioen dat niet op bijdragebetaling berust, maar door de overheid uit de algemene middelen wordt gefinancierd.

De derde vraag

De *SVB* meent, dat deze vraag onzuiver is geformuleerd, omdat erin wordt gesuggereerd dat, indien de eerste vraag ontkennend wordt beantwoord, de tweede vraag

alsnog bevestigend zou kunnen worden beantwoord. Zoals uit de vraagstelling van de Centrale Raad zelf evenwel blijkt, komt de tweede vraag niet aan de orde in geval van een ontkennend antwoord op de eerste vraag. Met betrekking tot het onderwerp van de tweede vraag valt voorts moeilijk in te zien, in hoeverre de door de verwijzende rechter in diens derde prejudiciële vraag genoemde omstandigheden van invloed zouden kunnen zijn op de beantwoording van de vraag, of aan de communautaire conflictregels „sterke werking" toekomt.

De SVB meent in ieder geval, dat het antwoord op de derde vraag reeds impliciet besloten ligt in het door haar voorgestelde antwoord op de eerste twee vragen.

De *Commissie* heeft over de derde vraag geen opmerkingen gemaakt. Op grond van haar opmerkingen ten aanzien van de eerste twee vragen geeft zij het Hof in overweging voor recht te verklaren, dat de bepalingen betreffende de vaststelling van de toe te passen wetgeving, zoals zij thans zijn opgenomen in titel II van verordening nr. 1408/71, niet van toepassing zijn op personen die definitief uit het arbeidsproces zijn uitgetreden.

De *Nederlandse regering* stelt, dat het antwoord op de eerste vraag niet anders kan luiden dan het reeds eerder voorgestelde antwoord, indien het een persoon betreft die een langlopende uitkering ter zake van ouderdom of invaliditeit geniet. Personen die een kortlopende uitkering ter zake van werkloosheid of ziekte ontvangen, behouden daarentegen in maatschappelijke zin de status van werknemer, daar zij voor hun levensonderhoud zijn aangewezen op de arbeidsmarkt.

Wanneer deze werknemers tevens werknemer zijn in de zin van artikel 1 van verordening nr. 1408/71, vallen zij onder de aanwijzingsregels inzake de toepasselijke wetgeving, zoals vervat in titel II van de verordening. Het antwoord op de derde vraag moet in dat geval bevestigend luiden.

J. C. Moitinho de Almeida
rechter-rapporteur